

HAT SANATI EĞİTİM VE ÖĞRETİMİNDE HOCA-TALEBE MÜNÂSEBETİ

Yusuf BİLEN (*)

Özet: Hoca-talebe ilişkisi içerisinde öğrenilen hat sanatı, usûl ve metodolojisi kendine mahsus, bir güzel sanat dalıdır ve talebeye meşklerle öğretilir. Eğitim-öğretim sürecinde hoca-talebe münasebetleri, izlenen yol, metod ve teknikler, çalışmamızın temelini oluşturmaktadır. Hat sanatını öğrenmek isteyen kişinin kabiliyetli olmak şartıyla, usta bir hattattan ders alması, başarıya götüren unsurların başında gelir.

Hoca olmadan güzel yazı, sanat seviyesine ulaştırılmaz. Çünkü hat, sanat seviyesine, yüzyıllar boyunca elde edilen tecrübeler sonucunda ulaşmıştır. Her talebe ayrı bir dünyadır; her talebenin kavrayış ve ilerleyişine göre ayrı bir yol takip edilmelidir. Hemen hemen bütün sanat dallarında olduğu gibi hat sanatında da talebe hayata farklı bir açıdan bakmayı, olayları doğru analiz etmeyi, parçaları birleştirerek bütüne ulaşmayı öğrenir. Çalışmamızda, hat sanatı öğretiminde uygulanan müfredât ve mürekkebat meşklerini başarıyla bitirip icâzetnâme (diploma) alan bir talebenin nasıl bir yol izlemesi gerektiği ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hattat, meşk, hoca, talebe, eğitim.

The Master-Student Relationship in the Education and Training of Calligraphic Arts

Abstract: The Islamic calligraphic art learned under the supervision of a master is a branch of fine arts specific to its methodology, and is taught student through lecture and practice which is called "mashq". The main theme of this study consists of master-student relationship, followed way, applied methods and techniques during education-training process. The success of student, who wants to learn calligraphy, depends upon getting supervision from a skillful master besides to student's personal talent.

Without a master, artistic writing cannot reach the level of being fine art, since the calligraphy has reached today's artistic level with the experiences gained during centuries. Each student is a different world, hence requires a different approach according to his special talents and comprehension. The student learns to look at life from a different point of view, to analyze the phenomenon incisively and to reach the whole picture by combining parts, as it is in almost all fields of fine arts. In this study, the procedure the student has to follow is examined in order to complete successfully the mufradât and murakkabât followed in teaching calligraphy, and to get icâzatnâmah (diploma).

Key Words: calligrapher, mashq, teacher, student, education.

(*) Arş. Gör. Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü.
(e-posta: hattatyusufbilen@gmail.com)

Giriş

Hat sanatı, kendine has usûl ve kâidelerle hoca-talebe ilişkisi içerisinde öğrenilen bir güzel sanat dalıdır. Hat sanatı, çekirdek safhasından meyveye kadar uzun, sabırla çalışma ve manevî feyiz gerektiren zorlu bir yoldur. Hoca-talebe ilişkisi içerisinde öğrenilen hat sanatının İslâm tarihi boyunca eğitim ve öğretiminin köklü bir disiplin içinde yürütüldüğü, meşk mecmualarından, hattat silsilelerinden ve icâzetnâmelerden anlaşılmaktadır.

Hat dersleri Örgün eğitim kurumlarında da hoca-talebe ilişkisi içerisinde yani birebir öğretim usûlü ile yapılmıştır. Bunların başında 1914 yılında kurulan *Medresetü'l-Hattâtîn*¹ gelmektedir. Okulun kuruluş yönetmeliğinde derslerin ücretsiz olduğu, hat derslerinin yanı sıra *tezhip* ve *cilt* derslerinin de yer aldığı, eğitimin sınıf usûlünde yapılmadığı, derslerde devamın öğrencinin yeteneklerine paralel olarak öğretmenlerin değerlendirmelerine bağlı olduğu, kabiliyetli ve başarılı öğrencilere diploma verileceği, hat bölümünde *sülüs*, *celî sülüs*, *nesih*, *ta'lik*, *rik'a*, *dîvânî*, *celî dîvânî*, *reyhânî* ve *tuğra* öğretileceği gibi husûslar yer almaktadır (Tüfekçioğlu, 1999: 274).

Hat sanatı, uzun süren, sabır ve feyiz gerektiren zorlu bir yoldur. *Hoca, talebe ve meşk*, hat sanatındaki üç temel unsurdur.

Hat Sanatı Eğitim-Öğretim Metotları ve Hoca-Talebe İlişkisi

1. Meşk

Lügatte; uzatmak, genişletmek, büyütme, süratli ve keşideli yazmak, bir şeyin süratle tesir etmesi anlamlarına gelen *meşk* (Yılmaz, 2004:216), hat sanatında; *“hocanın verdiği yazılı ve sözlü ders; numûneye baka baka onun gibi yazmaya çalışılarak yapılan karalama; hocaya gösterilmek üzere hazırlanan ders”* olarak tanımlanabilir. Hocadan meşk almaya ve ondan yazı öğrenmeye *temeşşuk* denildiği gibi, bir şeyi kendisine meşk kabul etmeye, meşke göre çalışmaya, yazmak istenilen bir mevzuu kıvamına getirinceye kadar mütâlaa etmeye de *temeşşuk* (1981: 207) denilir.

İstanbul'un fethinden sonra; başta hattat Şeyh Hamdullah olmak üzere, Osmanlı hattatları tarafından bu sanatın öğretim ve eğitimine dair belirgin prensipler ortaya konulduğu görülmektedir. Günümüze doğru yaklaştıkça, yazı öğrenmek isteyen talebelere hocaları tarafından meşk yazılması -ki bunun için *meşk vermek* tabiri de kullanılır-, öğrencilerin de bunlara bakarak aynen *taklid* etme ve haftanın belirli günlerinde hocalarına *tashîh* için gösterme metodu yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu sayede hat üstadlarına ait *meşk mecmuaları* da oluşmuştur. *Mehmed Şevki Efendi* (1829–1887)'nin *sülüs-nesih* meşk mecmûası bunların en meşhurlarındandır (Tüfekçioğlu, 1999: 274).

Hat sanatı, hoca tarafından talebeye şu iki safhada öğretilir:

a- Müfredât: *Elifbâ*'da bulunan harflerin müstakil ve ikili olarak birbirlerine bağlanmış halidir ki, talebe bu safhada harfleri yazarak *taklid* etmeye çalışır. *Müfredât*

¹ Geniş bilgi için bkz. Derman, 2003: XXVIII/341.

meşkinin gayesi, talebenin hat sanatına kabiliyetini ve ilgisini ölçmek; zorluklar karşısındaki sabrını denemek; başarısız olanları elemek ve umut vaat edenlere daha fazla vakit ayırmaktır.

Meşke, harflerin tek başına nasıl yazıldıkları öğretilmeden, *sülüs ve nesih* yazı çeşitlerinde, teberrüken “رب يسر ولا تعسر رب تمم بالخير” (*Rabbim, kolaylaştır, güçleştirme; Rabbim, hayırla tamamına erdir*) duâ cümlesi ile başlanır. Bu cümle ile hem talebenin istidat ve kabiliyeti hem de sabrı denenmiş olur. Sonradan *meşk* içinde görülecek olan pek çok hareketi ve şekli ihtivâ ettiğinden talebede harflere, *müfredât* ve *mürekkebata terkîb* ve *tertîb* açısından bir âşinâlık peydâ olur ki, bu usûl, pedagojik açıdan doğru bir tercihtir.

“*Rabbi Yessir...*” meşkinden sonra harfler teker teker ölçülü yazılarak öğretilir. Bilâhare *be* (↔) harfinden başlayarak harflerin birbirleriyle birleşmeleri yazılır. Sonunda *he* (•) harfinin diğer harflerle birleşmesi yazılarak, *müfredât* meşki tamamlanmış olur.

b- Mürekkebât: Öğrenciye *terkîb* ve *tertîb* kabiliyetini kazandırmayı hedefleyen bu safhada, cümle şeklindeki örnek metinler verilerek talebeden bunları *taklîd* ederek yazması istenir (Derman, 1999). Bu merhalenin gayesi, talebeye kelimeler, cümleler içindeki harflerin uyum ve estetiğini sağlayabilme yeteneği kazandırmaktır. Talebe daha önce yazılmamış metinleri hocasının irşadı çerçevesinde yazarak *terkîb* kabiliyetini, metinlerdeki *düz satır, istifli satır, dâirevî, beyzî, müsenna* gibi çalışmalar ise istif kabiliyetini geliştirir.

Mürekkebât meşkinde ise *Besmele, çeşitli âyet ve hadisler, ebced hurûfâtı, Hilye-i Hakânî, Kasîde-i Bürde, Kasîde-i Elfiyye vb.* uzun metinler yazılır. *Mürekkebât* meşkinden sonra hoca, *icâzete* layık gördüğü talebesine eski üstadların veya kendi yazılarından birini taklîden yazdırır; ya da talebe yeni bir metin yazar. Genellikle bu metin, *sülüs-nesih kıta, mâil kıta, hilye, v.b.* olur. Yazılan yazının altına çoğunlukla hoca ile beraber, *musaddık* denilen bir veya birkaç hattat, *icâzet* metinlerini yazarlar. Böylece talebe hocasından *icâzetini* almış olur. Ancak bu durum hoca-talebe beraberliğinin bittiği anlamına gelmez. Talebe, hoca ile olan ilişkisini bundan sonra da devam ettirir ve ilerleyen zamanlarda hocasından, özellikle hat sanatının estetik sırları hakkında, istifade etmeye devam eder.

Talebeye *icâzetname* verme bir merasimle yapılır ve bu törene *ketebe cemiyeti* veya *icâzet cemiyeti* (Derman, Şevki Efendi Dosyası)² de denir. Ketebe cemiyetini varlıklı olanlar konaklarında, diğerleri ise yakınlarındaki büyük camilerden birisinde yapardı. Cemiyet günü gelecek misafirler için konakta yemekler pişirilir, ağırlamak üzere çeşitli hazırlıklar yapılırdı. Hizmet için yeterli sayıda hizmetli vazifelendirilirdi. Hoca efendi, hattatları yazılan kıtanın boş bırakılan yerine *icâzet* yazmaya davet eder, onlar da kıtanın altındaki boş bırakılan yere izin ve *icâzet* yazarlar. Aynı zamanda talebenin hocası tarafından “*ene muallimuhu*” kaydı düşülerek izin ve *icâzet* yazılır.

² Bu bilgi M. Uğur Derman’ın Hattat M. Şevki Efendi’ye ait yazı, resim ve belgelerden oluşturduğu dosyadan alınmıştır.

İcâzet yazıldıktan sonra davetlilere yemek ikram olunur (Yılmaz, 2004:179). Günümüzde ise çoğunlukla bir kurum bünyesinde yapılmaktadır. Bu noktada öne çıkan kurum IRCICA'dır.

2. Hoca-Talebe

Hoca-talebe münasebetinin temelini samimiyet, sevgi, saygı ve edep oluşturur. Temel ne kadar sağlam olursa yapının da o derece sağlam olacağı şüphe götürmez. Sevgi ve saygı eğitim-öğretim binasını ayakta tutan iki temel esastır. Zira hoca, talebeyi sevmedikçe ona arzulanan şekilde bilgi veremediği gibi, talebe de hocayı saymadıkça yeterli bilgi alamaz. İslâm eğitimcileri bu gerçeği “ *Bil ki talebe ilme, ilim adamına ve hocaya saygı ve hürmet göstermedikçe, bilgi elde edemeyeceği gibi, bilgiden de faydalanamaz*” (Bayraktar, 1984: 304) şeklinde ifade etmişlerdir.

Hat sanatı ahlâk ve edep üzerine kurulmuştur. İlişkiler ilk dersten nihâyete kadar edeb, hürmet, muhabbet, tevâzu, vakar gibi hasletler üzerinde cereyan eder. Talebenin üstadından yeteri kadar yararlanabilmesi için onun dünyasında erimesi gerekir. Talebe üstadından sanat eğitimi ile beraber mânevî bir terbiye de alır, hocanın kemâlâtı farkında olmadan onun şahsiyetini etkiler. Hocaya hürmet ve muhabbet istifâdenin ön şartıdır. Hat sadece harflerin bünyelerini öğrenme san'atı değil; aynı zamanda, Allah Teâlâ'nın Kelâmı'nı en güzel şekilde yazma çerçevesinde gelişen bir sanat olduğu için, Kur'ân ahlâkı ile ahlâklanma sanatıdır. Talebe, hocanın derslerine devam ettikçe sanatın yanı sıra, sanat ahlâkını, edebi, tevâzuu, mahviyeti, vakârı hocanın şahsında görme fırsatını da elde eder. Böylece o, ortaya konulan bir sanat eserinin, ilâhî tevfiğe mazhar olmadan; aczini ve fakrını bilmeden yazılamayacağını her seviyede hisseder. Çünkü öğrenmeyi, istidâdı ve kabiliyeti veren sadece Allah'tır.

“Sanat iyi bir mürebbîdir. Sanatın nefis ve irâde terbiyesindeki kudretini çok iyi bilen ecdâdımız, tahsil çağına eren gençleri, kötü alışkanlıklardan uzaklaştırmak, onlara bir hayat disiplini kazandırmak için mûsikî ve hüsn-i hat gibi sanatlarla meşgul etmişlerdir. Daha küçük yaşta yazıya başlayan gençler, hocalarının dizi dibinde hem yazı öğrenirler hem de şahsiyetleri teşekkül ederdi. Çünkü yazı tahsîli ile beraber sabır, sebât, temizlik ve tertîb gibi güzel hasletler kazanılırdı” (Serin, 1999a: 17).

Kâmil bir üstâd nazarında sanat; bir edep, ahlâk ve zarâfet mektebidir. Hoca, talebesine bu mektepte ders verdiğini düşünerek, onu her türlü kötülüklerden uzak bulundurmaya hocalığın icaplarından bilir. Yazı edep ve ahlâk üzerine dayanır ve bunun icabı olarak, kibirlilere ve azimsizlere yüz vermez. Çünkü güzel yazıda fitrat gibi bir temizlik vardır. Bu temizliğe, kibirli vicdanlar, bozuk ruhlar el süremez; ancak uzaktan bakmaya mecbur kalırlar (1981: 127).

3. Hocanın Öğretimi

Hüsn-i hat öğrenmek için mutlaka bir hoca gereklidir. Hoca olmadan güzel yazı, sanat seviyesine ulaştırılamaz. Yazıyı ehlinden öğrenmek, istidâd ve kabiliyetin az zamanda gelişmesine ve kişinin kısa yoldan kemâle ermesine imkân sağlar. Hoca, kendinde bulunan ve asırlardan beri gelen tecrübeyi talebesine cömertçe sunar. Talebe

bu birikimi hocadan hazır olarak alır. Onun için işin usulünü hocadan bellemek, hat sanatında, en kestirme yoldur.

Hz. Ali, الخط مخفى في تعليم الأستاذ و قوامه في كثرة المشق و دوامه على دين الاسلام “Güzel yazı, hocanın öğretiminde gizlidir. Kemâle ermesi çok yazmakla, devamı da İslâm Dini üzere bulunmakla olur” (1981: 125) ifadesiyle yazı öğrenmedeki yolu vecîz bir şekilde belirtmiştir.

Yazı, hocanın öğretiminde gizlidir. Çünkü hoca, ruhî hendesinin maddî hendese içinde nasıl ve ne suretle yer aldığını pek çok tecrübeyle anladığı; estetik inceliklerin kalemle nasıl sağlandığını daha yakından bildiği için, yazıyı meşk ve ifadeleriyle, tarif ve talim ederken, daha kolay ve daha isabetle öğretir. Bu da talebenin kısa zamanda mesafe katetmesini kolaylaştırır.

Hattatlık için, elde bulunan güzel örneklerle bakarak, onları aynen taklid edebilmeye yönelik ciddi ve muntazam bir çalışma düzenini tutturmak önemli ise de, bir üstadın destek, gözetim ve denetimi şarttır. Tenkid ve buna dayalı tashih olmadan gelişme olmaz. Kalem hareketlerini ve güzelliği sağlayan önemli sırları yıllar sürecektir çabalarla yeniden keşfe kalkışmaktansa, bir takım tecrübeleri zaten edinmiş zevâtın istifâde yoluna gitmek akılcı ve daha doğru olur (Subaşı, 1997: 33).

Hocanın öğretim usûlü, bilgisi, tecrübesi çok önemlidir ve talebenin inkişâfında belirleyici rol oynar. Öğrencinin eğitim seviyesine, yaşına, psikolojik durumuna uygun olarak yapılan meşk (temeşşük), muvaffakiyetin anahtarıdır. Hoca meşk esnasında, bilinenden bilinmeyene kuralından hareketle, harflerin bünyelerini tarif eder. İzâh edilmeden yapılan çıkarmalar faydadan uzak olmamakla beraber talebenin ilerlemesini geciktirir. Meşhur hattatlarımızın aşağıda verdiğimiz ifadeleri hocanın hat sanatındaki yerini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Şeyh Hamdullah (?-1520)³’a yazıyı nasıl elde ettiğini sormuşlar, O da: “Gözlerimi hocamın eline ve kalemine, kulağımı diline, gönlümü yazıya verdim, elimle kalemi de gereğine bağladım, bir harfi nasıl yazmak îcâb ediyorsa yazıncaya kadar yazmaktan bıkmadım” cevabını vermiştir (1981:125).

Yine meşhur hattatlardan Hırka-yı Şerif Camii imam-hatibi Hattat Ömer Vasfî Efendi (1880–1928)⁴ de, talebelerinden Mahmud Bedreddin Yazır’ın iyi bir hattat olmanın sırları hakkındaki sorusuna şöyle cevap vermiştir: “Hattat olmak kolay değildir. Güzel meşk görmeli ama daha çok hoca yazarken, tarif ve talim ederken, hele çıkarmayı yaparken çok dikkatli olmalısın, sözle yaptığı izâhlara, temsillere, teşbihlere ehemmiyet vermelisin. Çünkü bunlar, yazının güzelliğini sağlayan sırları anlamaya faydalı olur ki, bir kitap okumuş kadar işine yarar. Bunun için anlamadığını sor, hocanın el ve kalem hareketlerini yakından takip et, yazarken de tatbîk eyle” (1981:125).

³ Geniş bilgi için bkz. Serin,1992b.

⁴ Geniş bilgi için bkz. Derman, 1982: II, sy.17/5-9.

Yukarıdaki görüşler, talebenin meşk esnasında hocasının söylediklerini kavramasının; kalem hareketlerini dikkatlice takip etmesinin ve temrînlerinde bunu tatbîk etmesinin önemini göstermektedir. Çünkü hocanın anlattıklarını doğru anlamak, doğru yazmaya götüren en önemli etkidir.

4. İyi Bir Hattattan Ders Almak

Talebe, hat sanatına işin ehli, mâhir bir hattatla meşk yaparak başlarsa doğru bir terciî yapmış olur ve bu sayede daha çabuk inkişâf eder. Harflerinde ârızalar bulunan bir hattattan meşke başlayan talebenin hurufatında ise ârızalar olması kaçınılmazdır. Bu hususun önemi şu örnekte açıkça vurgulanmaktadır: Bir toplulukta birisi, rast geldiği Hâfız Osman (1642–1698)⁵'a “*Sana çocuğumu yollayacağım. Eli biraz kırılınsın diye başkasına yolladım.*” deyince O da şöyle cevap vermiş: “*Aman eli kırılmadan bana gönder, sonra düzeltemem*” (Alparslan, 1999: 66).

Takdîr ve teşvîkler yerinde kullanılmak kaydıyla arzu ve isteği artırıcı (motivasyon) rol oynar. Meselâ sözlü olarak ifâde edilen *âferînler* veya meşklerin altlarına yazılan *âferin ve kaftan giydirmeler* talebeyi şevklendirerek çok yazmaya sevk ettiği, bunun aksi uygulamaların ise isteksizlik ve verim düşmesine sebep olduğu pek çok tecrübeyle sabittir.

Hattat Rıfat Yazgan (1857-1949)⁶, hocası Mehmed Şevki Efendi'yi “*O devirdeki hattatların serfirâzı olan Elhac Şevki Efendi merhum, çok iyi yürekli bir adamdı. Takdîri tekdîrine galipti*” diye vasıflandırarak konuyu güzel bir şekilde açıklamıştır.

5. Yazıya Karşı İstek ve Arzu

Bazı kişilerde güzel hatları görünce geçici bir hevesle yazı öğrenme arzusu doğar; ancak meşke başlayınca bu işin kolay olmadığını, ciddi bir gayret ve aşk istediğini anlayınca bu heves geçer. Böyle geçici bir heves, asla sonuç vermez. Talebe yazıya karşı ne kadar istekli olursa, başarı derecesi o nispette yüksek olur. Onun için azimle gayret göstermek gereklidir.

Gayretli, istekli talebe, *hazıroluşluk* sebebiyle, başkalarının göremediği detayları daha kolay fark eder. Şöyle ki, sanat aşkı olan talebe, sadece hocanın verdikleri ile kalmaz; yeni şeyler arar; kavrayamadıklarını, anlayamadıklarını hocaya sorar; numûnelere bakar; kitaplardan okumaya çalışır ve teknik imkânları kullanarak daha ileri gider. Böylece o âlet ve malzeme noktasında arayışa girerek, sanata dair temel bilgileri öğrenmeye çalışır. Onun hayatı, yazıya başladıktan sonra âdeta yeniden şekillenmeye başlar. Bu azim ve gayret hocanın isabetli yönlendirmesi ile de birleşince başarı derecesi artar.

Hattat Hamid Bey (1891–1982)⁷, hastanede yapılan son mülâkatında, kendi yetiştirmesi ile ilgili olarak, şu bilgileri vermiştir:

⁵ Geniş bilgi için bkz. Dere, 2009.

⁶ Geniş bilgi için bkz. İbnülemin, 1970:333.

⁷ Geniş bilgi için bkz. Yazıcı, 2008.

“Pederim yazıdan beni menetmesine rağmen ben bir türlü vazgeçemiyordum. Uzun kış gecelerinde sabahlara kadar lambanın ışığında çalışırdım. Hatta bir gece babam ‘Artık yat, sabah mektebe gideceksin kalkamazsın’ dedi. Ben de ‘merak etme kalkarım’ cevabını verdim. Odamdan ayrılıp gidip yattı, ben yatmadım. Biraz sonra tekrar geldi baktı ki ben hâlâ çalışıyorum. ‘Ben sana yat demedim mi?’ diye gürleyerek lambayı söndürdü. Ben çaresiz yattım. Fakat yazım yarım kaldı. Aklım hep onda bir türlü uyuyamıyorum. Bekliyorum derin uykuya dalsınlar da kalkıp tekrar yazayım. Bir müddet geçtikten sonra tekrar kalktım, etrafı kontrol ettim. Eh tam zamanıdır, gaz lambasını yakıtım yazıyı tamamlamaya koyuldum. Aksilik bu ya babam güriültüme uyanmış. ‘Sen tekrar kalkmışsın yazıyorsun ha!’ diyerek lambayı söndürdü kapının dışına koydu. ‘Hadi, yat’ diyerek kapıyı üstüme kilitledi. Ben de çaresiz yattım. İşte ben bu azimle çalışırdım. Bu günlere bu sayede geldim. Bana bugünkü bu kıymeti verdiren o zamanki yazı aşkıdır (Yazıcı, 1983: 407).

Kendine has muhteşem istifleriyle öne çıkan Hattat Aziz Efendi (1872–1934), Kâğıthane’den Nûruosmaniye’deki meşkhâneye, bazen de hocası Ârif Efendi (1830–1909)⁸’nin Saraçhânebaşı’ndaki evine, haftada iki gün, uzun yıllar yaya olarak, yazı öğrenmek azmiyle devam etmiştir. Onun sanat aşkını, sabrını, azmini, hocanın ferâğati ve karşılık beklemeden verdiği hizmeti gösteren şu hatırası hat sanatında azmin önemini gösteren güzel bir örnektir: “Çok şiddetli bir kış günü, Ârif Efendi, hem yolların karla kaplı, hem de hasta olması sebebiyle, meşkhâneye gitmekte tereddüt eder. Fakat hiç kimse gelmezse bu zor şartlara rağmen Aziz gelir düşüncesiyle dershâneye gelen Ârif Efendi, talebesinin kendisini beklemekte olduğunu görünce: “Evlâdım bu gün ders gösteremeyecek kadar rahatsızdım, fakat seni mahzûn etmemek için geldim” der (Serin, 1999b: 14).

6. Kabiliyeti Doğru Yönlendirmek

Her talebe ayrı bir dünyadır ve her talebenin kavrayış ve ilerleyişine göre, ayrı bir yol takip edilmelidir. “*Hak Dini Kur’ân Dili*” adlı tefsiriyle şöhret bulan ve aynı zamanda iyi bir hattat olan Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (1878–1942)⁹, gençliğinde Filibeli Hacı Ârif Efendi (1830-1909) merhumdan yazı tahsiline başlamış; kısa zamanda sülüs ve nesihî ilerletmiş; gerek güzel yazıya olan kabiliyetinin ve gerek ilim tahsili hususundaki merakının fazlalığı hocasının dikkatini çekmiş ve “*Oğlum! Artık Sâmî Efendi’ye gitmenin zamanı gelmiştir. Sanata olan istidâd ve kabiliyetini uzun zaman hapsedmek istemem*” demiştir. Daha sonra da onu alıp hat sanatının en büyük hattatlarından Sâmî Efendi (1838–1912)¹⁰’ye götürmüştür. Arif Efendi, Elmalılı’yı Sami Efendi’ye takdim ederken onun kulağına bir şeyler fısıldamıştır. Böylece Sâmî Efendi, Hamdi Yazır’ın hususiyetini derhal takdir etmiş; ona arkadaşlarından ayrı bir talim usûlü tutturmuş ve kısa zamanda icâzet vererek resmen hattat olarak yazı yazmaya başlatmıştır (1981: 123).

⁸ Geniş bilgi için bkz. Derman, 1991: III/365.

⁹ Elmalılı’nın hat sanatındaki yeri hakkında geniş bilgi için bkz. (1993: 318-330).

¹⁰ Geniş bilgi için bkz. Derman, 2009: XXXVI/72.

Merhum müfessir bu hadiseyi anlattıktan sonra, kardeşi Hattat Mahmud Bedreddin Yazır (1893–1952)’a şu tavsiyede bulunmuştur: “*Kardeşim, senin de yazıya merakın var. Çalış, fakat insanda her neye istidâd ve kabiliyet olursa olsun, gereği gibi terbiye edecek ellere düşmezse sahibini şaşırır ve azıtır. Onun için dikkat et, hayatında yolunu bu iki şeytanın eline teslim etme, onları yularlayıp hayrına çalışan yorulmaz iki sâdik uşak haline getir. Yoksa mirasyedi zengin ahlaksızlara döner; Hakk’ın verdiği ve vereceği nimetleri, istidâd ve kabiliyetinin fena mecralara kayması yüzünden hebâ ederek sonunda eli boş kalırsın*” (1981: 123).

7. Çok Meşk Yapmak

Yazı seyretmekle değil, çok yazmakla elde edilir. Çok yazmaktan maksat ise, usulüne uygun ve daha güzeli elde etmeye yönelik çok temrin yapmaktır. Bu sayede öğrencinin yazı melekesi artar, anlayışı kuvvetlenir ve yazısı metânet kazanır. Böylece talebe kusurlarını görür, bediî zevki daha candan duyar (1981: 127).

Yukarıdaki ifadelerden güzel numûneler incelemenin ve seyretmenin fâidesiz olduğu anlamı çıkarılmamalıdır. Çünkü talebe, bu seyir ve inceleme neticesinde harflerin bünye, teşrîfât, istif gibi husûsiyetlerinin inceliklerini kavrar ve ufku açılır. Temrin yaparken, harflerin birbirleri ile olan ilişkileri, satırda duruşları gibi hususiyetleri de dikkate alınarak, numuneler üzerinde cetvel, gönye gibi âletler kullanılarak, mütalaalar yapılmalıdır. Bu çalışma esnasında birtakım anlaşılmamış incelikler fark edilmiş ve anlaşılamayan noktalar ise, hocaya sorularak açığa kavuşturulmuş olur.

Hat sanatına başlayan talebe, meşk ilerledikçe beraberinde bir takım disiplinleri de kazanır; sıhhatine dikkat etmeyi, özellikle elini ve gözünü zararlı şeylerden korumayı öğrenir. Aynı zamanda o, mürekkep yapma, kâğıt boyama ve aharlama gibi yan işlerle uğraşarak el becerilerini de geliştirir. Hat sanatında hoca, her yönüyle örnek bir şahsiyet, bir model konumunda olduğu için, daima talebe tarafından taklit edilme durumundadır. Hocanın estetik zevkleri, hayat tarzı, çalışma tarzı, ahlâkî anlayışı talebe üzerinde ciddi tesirler bırakır.

Sonuç

Hüsn-i hat öğrenmek için mutlaka bir hoca gereklidir. Hoca olmadan güzel yazı, sanat seviyesine ulaştırılmaz. Talebe, hat sanatına işin ehli, mâhir bir hattatla meşk yaparak başlarsa doğru bir tercih yapmış olur ve bu sayede daha çabuk inkişâf eder. Harflerinde ârızalar bulunan bir hattattan meşke başlayan talebenin hurufatında ise ârızalar olması kaçınılmazdır. Yazıyı ehlinden öğrenmek, kabiliyetin az zamanda ortaya çıkmasının ve kısa yoldan kemâle ermesinin en önemli şartlarından biridir. Hocanın yazdığı meşki taklitle başlayan hoca talebe ilişkisi, hat sanatını öğrenmenin yanı sıra, sanatın alt yapısını oluşturan kültür ve medeniyeti de zamanla tanıma ve özümsemeyi talebeye kazandırır. Talebe yazıya karşı ne kadar istekli olursa başarı derecesi o oranda yüksek olur. Her talebe ayrı bir dünya olduğu için her talebenin kavrayış ve ilerleyişine göre ayrı bir yol takip edilmelidir. Yazı seyretmekle değil, çok yazmakla elde edilir. Çok yazmaktan maksat, gelişi güzel kâğıtlar doldurmak demek olmayıp; usulüne uygun, daha güzelini elde etmeye yönelik olarak çok yazmaktır.

Asırlar boyunca elde edilen tecrübeler hoca vasıtasıyla talebeye aktarılarak hem öğrenme hızlandırılmış hem de sanat, doğru yollarla öğretilmiş ve öğrenilmiş olur. Hat sanatının öğrenilmesinde hocanın öğretimi, talebenin kabiliyeti, yazıya karşı istek ve arzusu, talebenin kabiliyetinin doğru yönlendirilmesi, talebenin iyi bir hattattan ders alması ve yazıda bir seviyeye ulaşması için çok meşk etmesi dikkate alınması gereken önemli unsurlardandır.

Hat sanatının eğitimi ve öğretimi şeklinde başlayan hoca-talebe ilişkisi, hayat boyu süren, ebedî ve edebî dostlukları netice verir. Hat sanatı, hoca-talebe veya usta-çırak usûlü ile bozulmadan, yozlaşmadan nesilden nesile geçmiş ve günümüzde de gerek örgün eğitim kurumlarında gerekse değerli hattatlarımızın şahsî gayretleri ile güzel bir şekilde devam etmektedir. Kültür ve medeniyetimizi aksettiren bediî kıymete sahip hârikulâde eserler ortaya konmaktadır. Hoca her yönüyle örnek bir şahsiyet, bir model konumunda olduğu için, dâima talebe tarafından taklit edilme durumundadır. Hocanın estetik zevkleri, hayat ve çalışma tarzı, ahlâkî anlayışı talebe üzerinde ciddî tesirler bırakır. Hoca eğitim-öğretim boyunca kuru kuruya sanat öğreten, bilgi almayı kolaylaştıran bir kişiden öte, talebenin sanat hayatındaki örneği ve kılavuzudur.

Kaynakça

- Alparşlan, Ali (1999). *Osmanlı Hat San'atı Tarihi*, İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Bayraktar, M. Faruk (1984). *İslâm Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münâsebetleri*, İstanbul.
- Bilen, Yusuf (2001). *Hattat Mustafa Halim Özyazıcı Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Dere, Ömer Faruk (2009). *Hattat Hafız Osman Efendi*, İstanbul: Korpus Yay.
- Derman, M. Uğur (1999). *Mehmet Şevkî Efendi'nin Sülüs-Nesih Hat Meşikleri*, İstanbul: IRCICA Yay.
- _____. "Medresetü'l-Hattâtîn", *DİA.*, Ankara, 2003, XXVIII/341.
- _____. *Şevki Efendi Dosyası*.
- _____. (1982). "İki Kardeş Hattatımız, Hatib Ömer Vasfî Efendi, Neyzen Emin Efendi", *Sanat ve Kültürümüzde Kök* (1982). İstanbul.
- _____. (1991). "Filibeli Ârif Efendi", İstanbul: TDV. Yay.
- _____. (2009). "Sami Efendi", *DİA.*, İstanbul: TDV. Yay.
- Tüfekçioğlu, Abdülhamit (1999). "Tarihte ve Günümüzde Hat San'atının Öğretim Metotları", *2000'li Yıllarda Türkiye'de Geleneksel Türk El San'atlarının San'atsal, Tasarımsal ve Ekonomik Boyutu Sempozyumu Bildirileri*, Ankara.
- İnal, İbnülemin Mahmud Kemal (1970). *Son Hattatlar*, İstanbul: MEB. Yay.

Serin, Muhittin (1999a). *Hat San'atı ve Meşhur Hattatlar*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.

_____ (1999b). *Hattat Aziz Efendi*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.

_____ (1992). *Hattat Şeyh Hamdullah Hayatı, Talebeleri, Eserleri*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.

Subaşı, M. Hüsrev (1997). *Geleneksel Türk El San'atlarından Yazıya Giriş*, İstanbul: Dersaadet Kitabevi.

_____ (1993). "Elmalılı Hamdi Efendi ve Hat Sanatımızdaki Yeri", *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır*, Ankara: TDV. Yay.

Yazıcı, İsmail (1983). "Hattat Hamid'le Hastanede yapılan Son Mülakat", *Suffe Kültür Sanat Yılıhğı (1983)*, İstanbul: Suffe Yayınları.

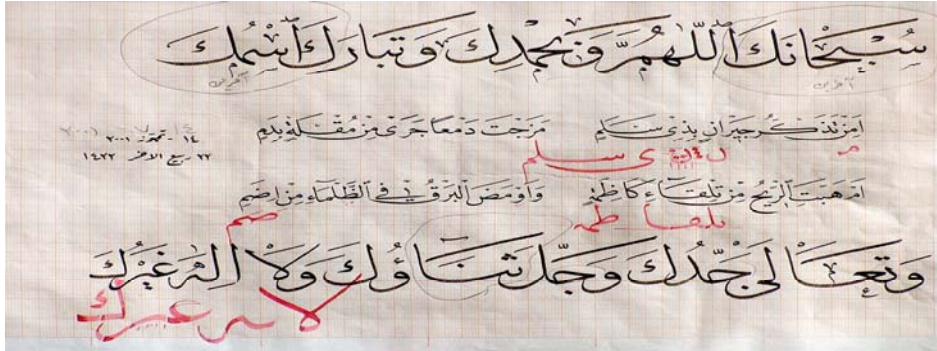
_____ (2008). *Hattat Hâmid Ayaç Kitabı*. İstanbul: Kartalite Kültür Yayınları.

Yazır, Mahmud Bedreddin (1981). *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli*, Ankara: Ayyıldız Matbaası.

Yılmaz, Abdulkadir (2004). *Türk Kitap Sanatları Tabir ve İstılahları*, İstanbul: Damla Yayınevi.

Resim 1. Hamid Ayaç'ın meşkine Nazif Bey'in yaptığı çıkarma.

Resim-1 Yusuf Bilen'in meşkine hocası Mehmed Özçay'ın yaptığı çıkarma.